

15.

Kérdésalakzatok a Krúdy-próza stílusszerkezetében

PETHŐ JÓZSEF

1. Bevezetés

1.1. Nyelv- és stíluselméleti keret

Jelen tanulmány nyelvelméleti háttérét és módszertani alapjait tekintve a funkcionális kognitív nyelvészet, ezen belül a kognitív stilisztika keretébe illeszkedik. Az idetartozó alapelvek és kategóriák részletesebb tárgyalására ugyan most nincs mód – s a funkcionális nyelvészetnek nagyjából a 2000-es évek elejétől már a magyar tudományosságban is elindult dinamikus terjedése, térnyerése következtében (l. pl. Tolcsvai Nagy–Ladányi szerk. 2008; Tátrai 2011; Tolcsvai Nagy 2013; Tolcsvai Nagy szerk. 2017;) talán nyomós ok sem –, de a legfontosabb háttérfeltevések kiemelése mégis célszerű, indokolt. A funkcionális kognitív stilisztika meghatározó jelentőségű nyelvelméleti alaptételei (vö. pl. Geeraerts ed. 2006; Langacker 2008; Tolcsvai Nagy 2013; Tolcsvai Nagy szerk. 2017) a következők: a nyelv a megismerés közege és része, a nyelvi rendszer és a nem nyelvi kognitív rendszerek között kölcsönviszony van; a nyelvi rendszernek a produkció és a megértés is integrált része; a jelentés a meghatározó tényező, ugyanakkor a leírásnak egyszerre kell szerkezet- és jelentésközpontúnak lennie. Nyelvelméleti és egyben módszertani alapelv az, hogy a kategorizációban a prototípuselv érvényesül. Módszertani szempontból továbbá különösen fontos, ezért itt is következetesen alkalmazni próbált elv, illetve követelmény az elmélet és az empiria kölcsönviszonyának érvényesítése, ami azt jelenti, hogy az elméleti előfeltevések és a nyelvi adatok gyűjtése és leírása kölcsönösen hat egymásra, azaz nem deduktív és axiomatikus jellegű a leírás.

A kognitív stilisztika stílusértelmezésének sarokpontja, hogy a nyelvi szerkezetek megformáltsága nem pusztán díszként funkcionál, hanem inherens módon, releváns mértékben hozzájárul a szövegek jelentéséhez (vö. pl. Tolcsvai Nagy 1996, 2006; Pethő 2020a). A stílus eszerint a szöveg megformáltsága által létrehozott értelem-összetevő, mely a befogadó szempontjából attributív módon valószínűsíti meg a szövegben a beszélő szándékolt vagy akár nem szándékolt, nem fogalmi és nem denotatív közléselemeit (Tolcsvai Nagy 2006: 631). A stílus tulajdonítás és a stílushatás alapját végső soron a stíluselemekhez vezethetjük vissza, stíluselemen itt a szöveg valamely kisebb egységét értve, „amely a beszélő/író vagy a hallgató/olvasó szerint megformáltságával hozzájárul a szöveg stílusértel-

méhez” (Tolcsvai Nagy 1996: 264). Jelen esetben a vizsgált szövegek stíluselmelei közül a kérdéshalakzatokra fogok fókuszálni, emellett „háttérben” szemlélem csak a többi, a Krúdy-művek esetében egyébként nyilván meghatározóan fontos stíluselmelet¹ (vö. pl. Kemény 2016; Pethő 2020a, 2020b).

1.2. Célok és korpusz

Elsődleges célom a kérdéshalakzatok itteni, több Krúdy-műfajban és több kötetben való vizsgálatával a Krúdy-próza teljesebb leírásához való hozzájárulás. Ennek a megközelítési lehetőségnek a Krúdy-életmű esetében eddig mindösszesen egyetlen, ám igen fontos, a jelen dolgozatban is többször hasznosított előzménye van: Szikszainé Nagy Irma *Retorikus kérdésfunkciók Krúdy Az útitárs című kisregényében című* dolgozata (Szikszainé Nagy 2004a). Tulajdonképpen ennek a tanulmánynak az általános céljával egyezik meg a sajátom is. Pontosabban szólva ugyanazokat a célokat kísérelem meg továbbvinni, azaz Szikszainé Nagy Irma eredményeit más Krúdy-szövegek analízisével kiegészíteni: „Nemcsak [a Krúdy-próza] kérdéshalakzat-típusait akarom szövegkörnyezetükbe ágyazottan megállapítani, hanem azt is fel kívánom tární, hogy melyek a kérdéshalakzatok nyelvi megformáltságából adódó stílustulajdonítási következtetések; mi módon részesei ezek a stílusértelemnek és ezáltal a szövegértelemnek; illetve mennyiben válnak stílárís-retorikai és szövegszervező erővé, és hogyan járulnak hozzá a jellegzetes krúdys atmoszféra megteremtéséhez” (2024a: 75). Emellett – a gyakorlat és elmélet egységének jegyében – alakzatelméleti vonatkozású célom az elemzésekkel a kérdéshalakzatok funkcióinak és tipológiájának leírásához való hozzájárulás is.

Az általam vizsgált szövegek a következők:

– *Szindbád ifjúsága* (1911/1912²). E kötet kiválasztásának oka az, hogy az 1911-ben (1912-ben?) megjelent *Szindbád ifjúsága* a Krúdy-szakirodalom egyöntetű véleménye szerint az életpálya meghatározó, sőt korszaknyitó jelentőségű műve, ebben bontakozik ki a jellegzetes Krúdy-stílus (lásd például Kemény 1974: 4; Bezeczyk 2007; a kötet megjelenési körülményeiről, szerkezetéről, műfaji kérdéseiről részletesebben l. Pethő 2004a: 25–38).

– *Aranykéz utcai szép napok* (1916). A szöveg kiválasztásának a fő oka az volt, hogy Krúdynak ez a novellagyűjteménye a stílus szempontjából prototipikusnak tekinthető szövegegyüttes, amelyben a líraiság és az ironia, az impresszionizmus

¹ Itt figyelembe kell venni ugyanis azt a tényt, hogy „a hagyománymondás, a dialogicitás, az esztétikum megnöveli az irodalmi szöveg elemeinek feltűnőségi mértékét, s e tényezők a befogadót arra készítetik, hogy az irodalmi szöveg sok vagy minden nyelvi elemét a szöveg stilisztikai struktúrájának részeként szemlélje, s ezért azoknak stílusértéket tulajdonítson” (Tolcsvai Nagy 1996: 119).

² A címlapon ez olvasható: Krúdy Gyula: Szindbád ifjúsága (sic!), A Nyugat Kiadása, Budapest, 1912. A belső címlapon viszont az 1911-es évszám szerepel.

és a szecesszió, a stilizálás és a realista elemek sajátos, leginkább krúdysnak tartott szintézise hozza létre a holisztikus stílushatást, ezért eminens módon alkalmas a Krúdy-stílusstruktúra összetettségének megközelítésére (vö. pl. Kemény 2001; Pethő 2014).

– *Napraforgó* (1918). A regény korpuszba való beválasztásának indokát a Szegedy-Maszák Mihály (1991: 654): által adott általános elemzésben és pontos értékelésben foglaltak adják meg a legtömörebben: „Krúdy a Szindbád ifjúsága (1911) című kötetétől kezdve a novella megújítója lett, Napraforgó (1918) című könyvével pedig a 20. századi magyar regényírás egyik legjelentősebb alkotójának, egyúttal – jellem és történet széttördelésével – a műfaj kezdeményező erejű továbbfejlesztőjének bizonyult.”

1.3. A kérdésalakzatok stilisztikájáról

Habár ennek a tanulmánynak nem alapvető célja az alakzat fogalmával, illetve az *alakzat* terminus használatával kapcsolatos elméleti modellek, definíciók tárgyalása, de mivel az alakzat fogalma alapvető jelentőségű funkcióban és gyakran fordul elő a dolgozatban – tekintettel a retorikai-stilisztikai szakirodalomban ma is egymás mellett létező igen eltérő alakzatforma-értelmezésekre –, szükséges legalább röviden bemutatni azt, hogy magam milyen alakzatformát kívánok alapul venni. Kiindulópontom az az Alakzatlexikonban (Szathmári szerk. 2008) érvényesített értelmezés, amelyet Czetter Ibolya (2008: 23) így összegez: „Az alakzat mint kodifikálódott nyelvi séma olyan átalakító eljárás eredménye, amelyben a beszélő vagy író bizonyos kommunikatív hatásszándékainak megfelelően eltér a normatívnak tekintett kifejezésformáktól. Az alakzat egyszerre forma (szerkezet) és funkcionálás (működés). Az alakzatok a jelenségek nyitott osztályai, kétarcú, kognitív, pragmatikus, ismeretelméleti kategóriák, amelyek egyfelől generikus jegyekkel rendelkező, egyetemes formák, másfelől mindig az adott kontextusbeli használat, a konkrét funkció függvényei. Az alakzatok mindenkori aktualizált funkciója a szöveg létrejöttében megnyilvánuló stílus.” Ennek a körültekintő meghatározásnak egyetlen labilis pontja, kategóriája a „normatívnak tekintett kifejezésforma”. Az idetartozó problémáknak a körüljárására azonban most nincs lehetőség, így csak Tolcsvai Nagy Gábor (2003) *Az alakzatok kognitív nyelvészeti megalapozása* című tanulmányára utalok, amely számos olyan szempontot felvet, amely további tisztázáshoz vezethet. Tolcsvai Nagy az alakzatot funkcionális nyelvészeti megközelítéssel, a „retorika mesterségéről” leválasztva, „mint két, egymásba átalakítható szerkezet összefüggését” írja le, olyan viszonyként, amelyben az egyik szerkezet általában megszokottabb, mint a másik; az általa jellemző példaként vizsgált egyik szerkezetpárról (alakzat vs. „normálforma”) azt állapítja meg összegzésként, hogy „egyik esetben sem mondható, hogy »logikus« vagy a »logika szerinti« konceptualizáció történik.

Inkább arról van szó, hogy az egyik esetben más a kognitív ösvény, amelyen a kompozitumszerkezet egyik tagjától a másikig eljutunk a feldolgozás során, és más a szerkezet eleji semleges kiindulópont a nézőpontoszerkezetben” (Tolcsvai Nagy 2003: 225). Hasonló kiindulópontból írhatók le és értelmezhetők a kérdésalakzatok is.

A kérdésalakzat fogalmának értelmezésében és a tipológia vonatkozásában Szikszainé Nagy Irma munkásságára támaszkodom (l. pl. Szikszainé Nagy 2004b, 2004c, 2006, 2008). Eszerint „kérdésalakzat [...] minden kérdő formájú, de nem kérdő beszédaktusként megvalósuló megnyilatkozás” (Szikszainé Nagy 2008: 11; vö. még Kocsány 1997). A tipológia felvázolása előtt mindenképpen érdemes utalni arra, hogy a típusok meghatározása itt sem jelentheti merev határok tételezését. Erre Szikszainé Nagy Irma és többször fölhívja a figyelmet, például ekképpen: „A kérdésalakzatok nem minden esetben sorolhatók be tisztán egy-egy típusba, ugyanis a kérdésalakzatok átlényegülése gyakori jelenségnek mondható. Ez azt eredményezi, hogy a prototipikus példák mellett megjelennek a nem-prototipikusak is, amelyek nem mutatják fel tisztán egy-egy kérdésalakzat jellegzetességeit” (Szikszainé Nagy 2004c: 57). *Az útitárs* című Krúdy-kisregény kérdésalakzatainak vizsgálata után is arra a megállapításra jut, hogy „értelmetlen a kérdésalakzatok merev kategóriákba sorolása, hiszen a kérdések csak szövegkontextus függvényében értelmezhetők, típusuk is kizárólag szövegbe ágyazottságukban állapítható meg” (Szikszainé Nagy 2004a: 83).

Szikszainé Nagy (2008: 64) rendszerében – strukturális ismérvek alapján – a következő típusokat határozza meg, ezt a modellt vettem én is alapul.

A) Egyelemű kérdésalakzatok:

- a) *Interrogáció* (költői, szónoki, retorikus vagy retorikai kérdésnek is szokták nevezni): felszólítás, megállapítás, kijelentés, óhajtás értékű kérdés.
- b) *Kérdő dubitáció* (tanácsalansági kérdés): A *dubitáció* Szikszainé Nagy (2008 passim) terminológiája, fogalomhasználata alapján azonosítható a *tűnődő kérdés*-sel: „magyar megfelelői *kétkedés, kételkedés, tűnődő kérdés*” (Szikszainé Nagy 2008: 181). E dolgozatban magam is ez utóbbi, azaz a *tűnődő kérdés* terminust használom majd, ezzel egyrészt a stilisztikai hagyományt (l. pl. Szathmári szerk. 1961: 462–463), másrészt Szikszainé Nagy Irma (2004a) gyakorlatát is követve.
- c) *Kérdő kommunikáció*: a befogadóhoz forduló szimulált tanácskérő kérdés.

B) Kételemű kérdésalakzatok:

- a) *Kérdő subjekció*: ellenvetésre épülő kérdés-felelet.
- b) *Kérdő raciocináció*: kérdésre feleletet adó magyarázat.
- c) *Kérdő szermocináció*: párbeszédutánczás.
- d) *Önvizsgálatra készítő kérdés*: olyan alakzat, amelyben a kérdés és a szövegfolytatás közé odagondolandó a befogadó feltételezett válasza.

C) Határsávba tartozó kérdésalakzatok:

- a) *Kérő kérdés*: rejtett felszólítás.
- b) *Kérdve felkiáltó* – *felkiáltva kérő*.

A bevezető fogalmi tisztázásához még egy fontos tényező említése mindenképpen szükséges. Szépirodalmi alkotásokról lévén szó fontos hangsúlyozni, hogy a hétköznapi kommunikáció figyelmi jelenetével (vö. Tátrai 2011: 31) ellentétben a „dialogicitás paradox, az alkotó a kérdéseire konkrét feleletet nem vár, csak a gondolkodási folyamatot kívánja elindítani az olvasóban. Tehát a szépirodalmi kérdések [azaz minden kérdés: P. J.] (szereplőik dialógusainak kivételével) alakzatnak minősülnek” (Szikszainé Nagy 2008: 54). A Krúdy-szövegek esetében ehhez még figyelembe kell vennünk két tényezőt, ezek ugyan a kérdésalakzatként való besoroláson nem változtatnak, de árnyalják a kategorizálást és a stílusalakításban és a szövegértelemben betöltött szerep értelmezését: egyrészt arról van szó, hogy Krúdy prózájában nem mindig lehet eldönteni, hogy a narrátor vagy a szereplő szól-e.³ Szikszainé Nagy (2008: 54) idézett megállapításával egyetértve: amennyiben a narrátor szól, akkor ab ovo retorikus kérdésről van szó, de gyakori, hogy valamilyen szereplő – az elbeszélő szólamától határozottan vagy esetleg nem teljes egyértelműséggel elválasztható – belső monológjában fordul elő kérdésalakzat.

2. A kérdésalakzatok szerepe a vizsgált Krúdy-kötetek stílus- és értelem-szerkezetében

Az elemző részben több, a szövegek, kiemelt példák elrendezésére vonatkozó haladási lehetőség merült fel. Egyrészt produktív megoldásnak tűnt a „kronológiai sorrend”, azaz a vizsgált művek keletkezési ideje (esetleg keletkezési ideje és műfaja) szerinti elrendezés, ezen belül pedig a szövegekben előforduló kérdések sorrendjét és jellegzetes típusait követő sorrend. Másrészt adódik az a szintén kézenfekvő lehetőség, hogy az elemzés a Szikszainé Nagy által kidolgozott kérdésalakzat-tipológia szerint haladjon. A stílusvizsgálat szempontjából produktívabbnak tartva az első lehetőséget választottam, úgy vélve, hogy ez a fent már megjelölt céljaimhoz: azaz egy általános kép kialakításához a Krúdy-művekben előforduló kérdésalakzatokról, valamint a kérdésalakzatok funkcióinak általánosabb igényű leírásához egyaránt jobban megfelel. Előre kell bocsáta-

---

³ Vö. pl.: „a narrátor és a hős(ök) szavai sokszor szétválaszthatatlanul egybefonódnak, a szubjektív vizálás megszünteti az elbeszélői módok éles határvonalát, így a narratív struktúra egyik legmeghatározóbb tényezőjévé a szabad függő beszéd válik” (Jenei 2004: 39). „Az elbeszélő egyszer magához beszél, egyszer kiszól az olvasóhoz, ismét máskor mintegy távolságtartó, tárgyilagos történetmondó viselkedik. Ezáltal az elbeszélő és a szereplők, ill. az elbeszélő és az olvasók közötti távolság viszonylagossá válik, mert a belső tudati történések és az eseményleírások közötti különbség nem egyértelmű” (Tolcsvai Nagy 2004: 104).

nom azt is, hogy az alábbiakban nem minden típusra térek ki, hanem csak azokra, amelyek stílu-selemként relevánsak; ezzel kapcsolatban hadd utaljak vissza Tolcsvai Nagy Gábor (1996: 264) fent már idézett, itt is alapul vett stílu-selem-értelmezésére: eszerint azok a nyelvi elemek tekintendők stílu-selemnek, amelyek megformáltságukkal hozzájárulnak a szöveg stílusértelméhez.

Szikszaíné Nagy Irma a fentiekben már többször hivatkozott, *Az útitárs* című kisregény kérdésalakzatait bemutató tanulmányában kiemeli a tünődő kérdések jelentőségét, sőt azt is megállapítja, hogy a szövegben gyakori kérdésalakzatok között „**domináns szerephez jut a stíliztikákban számon tartott tünődő kérdés**” (Szikszaíné Nagy 2004a: 75; a kiemelés tőlem: P. J.). Hasonló megfigyelést tehetünk az itt vizsgált szövegek esetében is, ahogyan ezt az alábbi példák⁴ igazolják. Elsőként a *Szindbád ifjúságából* lássunk néhány idetartozó jellegzetes példát:

(1) A főerdész úrnak olyan piros volt a bekecse, mint a forrázott rák színe, akkoriban ez volt a legszebb bekecs a Kárpátok alatt... És íme, a pohos toronynak dereka, amint a völgyből amott kibontakozik, éppen olyan piros színű, mint a régi bekecs volt. Piros a torony hasa, mint a jezsuita generálisnak a köntöse, *akinek képét ugyan hol is látta valaha, valamikor?*... Ah, megvan. A kis városkában, az algimnáziumhoz tartozó régi kolostorban, a hosszú, félhomályos folyosón, ahol annyi tömérdek régi papnak az arcképe (derékig, olajban) függ egymás mellett. A fekete köntösű szerzetesek között szinte kivirít a jezsuita generális piros kabátja. *Vagy talán valami régi pápa képe volt az? Incéé vagy Benedeké?*... A lovak várost szimatolva, a kocsis az utazás végcélját tudván, gyorsan viszik a szánt a piros derekú torony felé, amíg Szindbád régen látott képeken gondolkodik. Huszonöt esztendő! Mintha tegnap lett volna... (Krúdy 1911: 8).

(2) Ott volt tehát Szindbád azon a helyen, ahol életének egyik legkedvesebb kalandja történt, és próbált visszavarázsolni valamit a múlt képeiből, érzéseiből, hangjaiból. Nehezen ment az emlékezés, mert egy nagy csók a leány húsos, tapadó, forró, nedves ajkairól útjába állott mindenféle más emléknek. Még a selymes felső ajakra emlékezett, remegő kezekre és a kendő puha kelméjére. És még arra, hogy nagyon sokáig, szinte órákig tartott, amíg kellő ereje és bátorsága támadt ahhoz, hogy a leányt a karjába vegye...

Boldog volt-e? Büszke volt-e?

Semmire sem tudott visszaemlékezni másra, mint csupán arra, hogy sietve menekült a kertek alatt (Krúdy 1911: 30).

⁴ Az idézett részeket – néhány Krúdy egyéni írásmódjára jellemző sajátosságtól eltekintve – minden esetben a mai helyesírás szerint egységesítettem, a nyilvánvaló nyomdai hibákat kijavítottam.

- (3) Előresietett, túl a patakon – midőn a pallón átkelt, Szindbád erősen szemügre vette bokáját – megállott egy helyen, ahol törpe, régen halott fűzek heverték egymásra borulva, mintha elmúlt életüket siratnák. „Itt jártam” – gondolta Szindbád minden lépésnél – „vajon a fák emlékeznek-e rám?” (Krúdy 1911: 143–144).

Ha funkcionális nyelvészeti megközelítésben, azaz nyelvi kontextusban (kontextusban) és a jelentésképzés (szövegértelmezés-képzés) szempontjából vizsgáljuk a fenti idézetek kérdésalakzatait, akkor mindenképpen szükséges arra is kitérni, hogy ezek az alakzatok hogyan kapcsolódnak össze ez emlékezés-motívummal, a Krúdy-művekben szövegszervező szerepet betöltő emlékezési folyamattal (vö. Perkátai 1938: 9 és passim⁵; Pethő 2004). Ezzel összefüggésben különös figyelmet érdemel a szabad függő beszéd (SZFB) jelenléte, tudniillik az elbeszélő és a főhős megnyilatkozása itt is gyakran – mint Krúdy szövegeiben máshol is (vö. Jenei 2004: 39; Tolcsvai Nagy 2004: 104) – szétválaszthatatlanul egybefonódik, „az elbeszélő nem választható el az elbeszélés anyagától, és ez csak SzFB-ben fejeződhet ki” (Murvai 1980: 139). Az (1)-ben különösen szaliens módon jelenik meg a tűnődő kérdés, az emlékezés és a szabad függő beszéd együttes, emergens stílusalakító szerepe. Az első két mondat SzFB-ként értelmezhető (az első a félbeszakíttóság, a második főként a mondatkezdés, az *íme* partikula miatt is), a 3. mondat egyes szám 3. személyű igealakokkal formált tűnődő kérdés (akinek képét ugyan hol is látta valaha, valamikor?) azonban csak az elbeszélőnek tulajdoníthatjuk. Ezután újabb váltás következik, ennek fontos eleme, hogy a múlt idejű igealakokat jelen idejűek követik, majd az ezutáni kérdések is SzFB-ként jelennek meg: *Vagy talán valami régi pápa képe volt az? Incéé vagy Benedeké? Az emlékezés mentális folyamatának sok esetben szükségszerű velejárója a bizonytalanság, az emlékezés nehézségeivel így rendszerszerűen függ össze a tűnődő kérdések megjelenése, ahogy azt az (1)–(3)-ban egyaránt látjuk, ám különböző narratológiai megoldásokkal: a (2)-ben az elbeszélő, a (3)-ban a szereplő megnyilatkozásának része a tűnődő kérdés. Vegyük észre azt is, hogy a (2)-ben a szövegtagolás, a külön bekezdésbe rendezés is kiemeli, a szövegértelmezés szempontjából így hangsúlyosabbá teszi a kérdésalakzatok szerepét.*

Az (1)–(3) elemzésekor érdemes visszautalni azokra a fent idézett meglátásokra, amelyeket Szikszainé Nagy Irma (2004a: 83, 2004c: 57) a kérdésalakzatok tipológiája kapcsán, az egyes típusok összefonódásáról, a határok esetenkénti elmosódásáról megfogalmazott. Az (1) második kérdése (*akinek képét ugyan hol is látta valaha, valamikor?*) után ugyanis válasz következik (*Ah, megvan. A kis*

---

⁵ Az emlékezés szövegszervező szerepét már a Krúdy-életmű első monográfiusa, Perkátai László is kiválóan látta: „Krúdy Gyula [...] írásaiban emlékező ember. Valamiképpen eszmélkedési formája az emlékezés” (Perkátai 1938: 9). „A külsőleges indíték helyébe belülről jövő konstruáló erő lép. A hős emlékezik, és ez az emlékezés viszi tovább a novellát” (Perkátai 1938: 67).

városkában, az algimnáziumhoz tartozó régi kolostorban, a hosszú, félhomályos folyosón, ahol annyi tömérdek régi papnak az arcképe (derékig, olajban) függ egymás mellett. A fekete köntösű szerzetesek között szinte kivirít a jezsuita generális piros kabátja.). Hasonlónak tekinthető a helyzet a (2) esetében is: *Boldog volt-e? Büszke volt-e?* [új bek.] *Semmire sem tudott visszaemlékezni másra, mint csupán arra, hogy sietve menekült a kertek alatt.*) Így itt indokolt lehet a szeremocinációként való értelmezés is, hiszen a megnyilatkozás formája ennek a kérdéshalakzatnak az esetében egyaránt lehet dialógus és belső monológ (Szikszainé Nagy 2008: 311, 322; vö. még pl. Plett 1991: 68). Ennek a megközelítésnek az a relevanciája, hogy előtérbe helyezi azt a tényt, hogy az emlékezés folyamata nemegyszer összekapcsolódik egy sajátos belső dialógussal.

Krúdy másik itt vizsgálendő novelláskötetében az *Aranykéz utcai szép napok*-ban is gyakori és szaliens stíluselem a tűnődő kérdés, ugyanakkor, mint látni fogjuk, ezekhez más jellegzetes szövegbeli funkciók kapcsolódnak:

- (4) Hónapok óta figyelem szobám ablakából az alkonyati ég felhőit s az éjszaka bús kis szemeit, az elhalványuló és feltűnedező csillagokat. *Miért van az, hogy a felhőknek minden nap más alakjuk van, és miért ragyognak fel minden este a csillagok oly ifjan, frissen, mintha az ifjúság vizéből ittak volna?* (Krúdy 1916: 21)
- (5) Vadludak szálltak a Duna felett éjszaka és a kiáltásuk a magosból a földre hallatszott, mintha vándorlelkek utaznának Budapest mellett és egymástól a város nevezetességeit tudakolnák. [...] Gi-gá, hangzik az éjben a kóbor madarak kiáltása, őszi éjszaka hervadt csöndje reszket a fehér függönyös ablak előtt, amely a magosban világít: egy asszony olvassa a régi szerelmes leveleit. *Vagy talán szerelem van ott, remegve búvik férfia ölébe a kedves, és sóhajtva hanyatlik le a feje; epedés, vágy, csóknak csacska remegése, mézédés szavak bugyborékolnak és tajtékzanak az áradatban, szerelem őszi éjszakán, midőn a háztető felett magosan a vadludak kiáltanak?* (Krúdy 1916: 56)
- (6) Vadászni jártam akkor ezen a tájon, fiatal és egészséges voltam, még azt hittem, hogy minden nő hajának más illata van, és olyan női szemet kerestem, amely majd jól, mélyen belém tekint egyszer. *Vajon milyen lesz ez a szem, a száj, és a hangja milyen? Csakugyan szőlőfürtök a nők, akikről mindenkinek szabad csípni egy szemet? Egyiknek másforma a válla, mint a másiknak?* (Krúdy 1916: 66)

A *Szindbád ifjúsága* és az *Aranykéz utcai szép napok* tűnődő kérdéseit összevetve a legszembetűnőbb különbség valószínűleg abban jelölhető meg, hogy az

utóbbi kötet kérdésalakzatai grammatikailag-szemantikailag jóval összetettebbek, „testesebbek”, továbbá gyakran a halmozás alakzatával együttesen jelentkeznek (a halmozásról l. Pethő 2004). Ezzel szorosan összefüggő, stílusalakító tényező továbbá a ritmikusság és a képiség különböző formáinak (hasonlat, megszemélyesítés, metafora: *mintha az ifjúság vizéből ittak volna; szőlőfürtök a nők* stb.) a hangsúlyos jelenléte. Mindezeket a tényezőket összegzően a poétikusság és a stilizálás fogalmával írhatjuk le. A poétikusság itt a nyelv olyan specifikus alkalmazásba vételeként értendő, amely ugyan magyarázható a nyelvi szerkezetek általános működtetéséből kiindulva, ám a jelentésképzés mentális műveleteinek összetettségét tekintve attól fokozati eltérésekben mutatkozik meg, a nyelvi szerkezetek poétikus alkalmazásának kognitív hatása pedig abban mutatkozik meg, hogy a hétköznapi megismerésre jellemző konceptuális stabilitást és koherenciát megbontja (vö. és bővebben l. Simon 2016; Domonkosi et al. 2018). A poétikusság egyszerre feltételezi a megismerés és a nyelv közegében kialakuló referenciális jelentés interszjektív jellegét, ugyanakkor a megszokott és kanonikus jelentésalkotási műveletek átmeneti vagy tartós felfüggesztését, amely mind a nyelvi szimbólumok megformálására, mind referencialitásuk kidolgozására hatással van. A stilizálás fogalmának értelmezéséhez jó kiindulópont a *Világirodalmi lexikon* vonatkozó szócikke, amely szerint a stilizálás többértelmű kifejezés, de a legfontosabb – szempontunkból a leginkább lényeges – jelentése a stílszerű formaelemeknek olyan fokozása, „amelynél fogva háttérbe szorul a tárgyi-lexikális jelentéstartalom, s a stíluselemek válnak uralkodóvá. A stilizálás lényegében a történeti fejlődés során kifejeződött, elvonttá vált stíluselemek jegyében való átalakulást jelent; stilizáláson mindenkor elsősorban bizonyos történetileg kialakult stílushoz [...] való alkalmazkodást értünk” (Baránszky-Jób 1992: 604). A szecessziós jellegű *Aranykéz utcai szép napok* meghatározó stílusjellemzője is az „alkalmazkodás”, nevezetesen a biedermeier-romantikus prózastílushoz, azaz szövegszervező elvvé lesz a szecesszió legáltalánosabb, legjellegzetesebb stílustechnikája a stilizáció (Szabó 1998: 179; Pethő 2014). Ennek egyik fontos tényezőjeként funkcionálnak a kérdésalakzatok is, mégpedig a 19. század elejének szépirodalmi stílusát imitáló összetett grammatikai formákkal, szemantikai struktúrákkal, az egyéb alakzatokkal és a nyelvi képekkel való összekapcsolás által is fokozott poétizáltsággal.

A *Napraforgóban* megintcsak a kérdésalakzatok más típusai és funkciói kerülnek előtérbe. Részint azok a „klasszikus” regénybeli funkciók a leginkább jellemzők, amelyeket *Az útitárs* elemzésében Szikszainé Nagy Irma is sokrétűen bemutat, így például a jellem- és környezetábrázolás (Szikszainé Nagy 2004a: 74), az élénkítés, az érdeklődés felkeltése (Szikszainé Nagy 2004a: 78) stb., emellett azonban az ironikus jelentésképzésben is szerepet kapnak a kérdésalakzatok. Nézzük meg most néhány jellemző példa alapján ezeket a funkciókat!

- (7) *Ki ismerné a nők rejtélyes érzéseit, rejtettebb útjait, soha be nem vallott kalandjait? A szent Cecíliához hasonlatos drága úrnő, aki az estélyen harmatozva illatozik, délután talán a kamarai erdőcskében járt a titokzatos lovaggal és térdén még látszik a hangyamarás... Üde, jószagú szája választékosan ejtegeti a keresett szavakat, amelyeket boldogtalan versírók vagy csapzott regényírók műveiből tanult, mindenkit bámulatba ejt szellemes társalgásával – míg egy órával az ünnepély előtt fékevesztett szerelmében talán olyan szavakat váltott titkos kedvesével, mint egy matróz-kocsma szolgálója... [...] Vajon melyik unatkozó asszony ne szeretne megismerkedni a szerelem misztériumával?* (Krúdy 1918/1925: 26)
- (8) *Kálmán szerette ezt az előkelő világot. Ah, mennyiért nem adta volna, ha bepillanthat a grófnék lakó- és hálószobáiba! Vajon mivel töltik napjaikat e földreszállott angyalok? Valóban úgy ápolják a lábukat, mint a táncosnők? Szerelmes-e a gondolatuk egy rézmetszetbe vagy egy fúrge versbe?* (Krúdy 1918/1925: 26)
- (9) *De mi történt az erős, hatalmas férfival, aki belenevetett az asszonyok arcába, akik ő miatta hullatták könnyeiket? Mi okozta a változást e megvető férfiúnál, aki szóval, csókkal, simogatással fősvénykedve bánt az asszonyoknál: ünnepnap volt, ha észrevette gyengéd furfangjaikat, kedveskedő mesterkedésüket? A brontesz-ember megrokkant, mint a kapufélfá, amely idejét túlélte. Vörös szemmel figyelte felesége mély, egészséges álmát, leste az alvás közben elhangzó gyöngéd nyögdicséléseket, duruzsolásokat, sóhajtásokat, amelyeket felszívott a szívébe* (Krúdy 1918/1925: 33).

A (7) első kérdésalakzata, a *Ki ismerné a nők rejtélyes érzéseit, rejtettebb útjait, soha be nem vallott kalandjait?* interrogáció lényegében ezt a (közhelyszereinek is minősíthető) állítást fejezi ki: 'senki nem ismerheti igazán a nőket', ám a részletezően kibontott jelentésspecifikációval, a ritmikus, halmozásos szerkesztéssel mégis poétikusan, vagy más interpretációban: némi ironiával. Az ironikus értelmezéshez (az ironia fogalmához l. Nemesi 2019, Tátrai 2011: 190–204) alapot adhatnak a nézőpontok, egymás mellé helyezett tudás- és értelmezési keretek éles kontrasztjából eredő ellentétek: *A szent Cecíliához hasonlatos drága úrnő, aki az estélyen harmatozva illatozik ↔ a kamarai erdőcskében járt a titokzatos lovaggal és térdén még látszik a hangyamarás; választékosan ejtegeti a keresett szavakat ↔ olyan szavakat váltott titkos kedvesével, mint egy matróz-kocsma szolgálója...*, sőt akár a kérdés közhelyszerűségének is lehet ironikus hatása. Elsősorban ugyancsak az ironikus értelmezés lehetőségét kínálják fel a (8) tűnődő kérdései. Kálmán naiv, álmodozó kérdései az író stílusának ahhoz a rétegéhez tartoznak, amelyben Márai szavai szerint „Krúdy hősei és hősnői sóhaj-

toznak, szemüket forgatják, fennkölteket vagy érzelmesekeket mondanak”, valójában azonban „az író feltételezi, hogy az olvasó tudja: mindez csak paródiája a valóságnak” (Márai 1992: 295–296). Ehhez a stílustulajdonításhoz a (8)-ban természetesen a kérdésalakzatok határsávjába tartozó, kérdeve felkiáltó – felkiáltva kérdő (Szikszainé Nagy 2008: 65) *Ah, mennyiért nem adta volna, ha bepillant-hat a grófnék lakó- és hálószobáiba!* mondat is hozzájárul.

A (9) kérdés-felelet szerkezetű kérdésalakzatai komplex jelentésképzéssel töltik be stilisztikai, szövegértelmező-képző funkcióikat: a „brontesz-ember” jellemábrázolását, az élnékítést, a figyelemfelhívást, emellett azonban itt is szerepet kapnak ezek a szkhémák az ironikus interpretáció lehetőségének létrehozásában.

3. Összegzés

Krúdy prózája Tolcsvai Nagy Gábornak (2004: 104) a lényegét pontosan visszaadó összegző jellemzése szerint „a magyar nyelv korábban felderítetlen jelentésbeli, szövegtani lehetőségeit valósítja meg, az önmegértés és a világleírás korábbi magabiztosságára visszakérdezve”. Ennek a folyamatnak, másképpen: eredménynek számos releváns nyelvi, stílusbeli összetevője van, így például a nyelvi képek, továbbá bizonyos adjekciós alakzatok, főként a halmozások különlegesen intenzív jelenléte a szövegekben, rendkívül heterogén jelentésszerkezetek egymás mellé helyezése, sajátos elbeszélői pozíció stb. (vö. Kemény 1974; Pethő 2004a; Tolcsvai Nagy 2004). Emellett, mint ahogyan ezt a fentiek is bizonyíthatják, a kérdésalakzatoknak is jelentős szerepük van ebben a különleges egyéni stílusban.

A fenti elemzések tanulságaiból összegzésként ezentűl a következőket érdemes kiemelni: a vizsgált, különleges jelentőségű, az életmű szempontjából mérföldköveket jelentő kötetekben a kérdésalakzatok változatos típusokban és funkciókban jelennek meg. Ugyan itt csak három kötet vizsgálatára volt mód, ám e kötetek összevetéséből is kitűnik, hogy részint a műfajok, részint az életmű kronológiája szerint releváns mértékben módosul az egyes kérdésalakzat-funkciók dominanciája. Míg az első Szindbád-kötetben, a *Szindbád ifjúságában* leginkább az emlékezés kognitív folyamatával összefüggésben kapnak szerepet a kérdésalakzatok, addig a második vizsgált kötetben, az *Aranykéz utcai szép napokban* már elsődlegesen a stilizálás eszközei. Krúdy reprezentatív regényében, a *Napraforgóban* különösen változatos funkcióban jelennek meg a különböző típusú kérdésalakzatok, ezek közül kiváltképpen hangsúlyosnak tűnik az ironikus jelentésképzésben betöltött szerep.

Az itt bemutatott kutatásnak a szűkebben értett témában (ti. a kérdésalakzatok Krúdy műveiben) csupán egyetlen releváns előzménye van: Szikszainé Nagy Irma (2004) kezdeményező jellegű vizsgálata, így szükségszerűen számos ideartartozó kérdés most még nyitva maradt. Bízunk azonban abban, hogy a további kutatások ezen a területen is pontosítják, teljesebbé teszik a Krúdy-próza stílus-

struktúrájának leírását, egyúttal az alakzatelmélet diszciplináris területén is hozzájárulva a kérdésalakzatok még árnyaltabb megismeréséhez.

Irodalomjegyzék

- Baránszky-Jób L. 1992. Stilizálás. In: Szerdahelyi I. (főszerk.): *Világirodalmi lexikon. 13.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 604–605.
- Bezeczky G. 2007. Siker és népszerűség: a legenda kezdete. In: Szegedy-Maszák M.–Veres A. (szerk.): *A magyar irodalom története. II.* Budapest: Gondolat Kiadó, 791–806.
- Czetter I. 2008. Alakzat. In: Szathmári I. (főszerk.): *Alakzatlexikon.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 23–25.
- Domonkosi Á.–Kuna Á.–Simon G.–Tátrai Sz.–Tolcsvai Nagy G. 2018. Poétikai mintázatok korpuszalapú kognitív stilisztikai kutatása. A Stíluskutató csoport kutatási terve. In: Domonkosi Á.–Simon G. (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban.* Eger: Líceum Kiadó, 211–222.
- Geeraerts, D. (ed.) 2006. *Cognitive Linguistics: Basic Readings.* Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Jenei T. 2004. A szabad függő beszéd mint stílusalakító tényező Krúdy Gyula *Napraforgó* című regényében. In: Jenei T.–Pethő J. (szerk.): *Stílus és jelentés.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 37–43.
- Kemény G. 1974. *Krúdy képalakítása.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kemény G. 2001. A „szecessziós” Krúdy. Egy Aranykéz utcai éj emléke. *Magyar Nyelvőr* 125. 319–329.
- Kemény G. 2016. *Krúdy körül.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kocsány P. 1997. A retorikus kérdés. In: Péntek J. (szerk.): *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése.* Cluj-Napoca: Kolozsvári Egyetemi Nyomda, 250–258.
- Langacker, R. W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction.* Oxford: University Press.
- Márai S. 1992. *Napló 1958–1967.* Budapest: Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó.
- Murvai O. 1980. *Szöveg és jelentés. A szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata.* Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- Nemesi A. L. 2019. Az irónia lényegi jegyének keresése az elméleti pragmatikában. *Magyar Nyelv* 115. 145–163.
- Perkátai L. 1938. *Krúdy Gyula.* Szeged: Délmagyarország.
- Pethő J. 2004a. *A halmozás alakzata.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pethő J. 2004b. „Az emlékezet, amely váratlanul valahonnan ide tévedt”. Emlékezés és halmozás Krúdy Gyula *N. N.* című kisregényében In: Jenei T.–Pethő J. (szerk.): *Stílus és jelentés.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 54–61.

- Pethő J. 2014. Szecesszió és biedermeier. A stilizált biedermeier Krúdy novelláiban. In: Fráter Z.–Gintli T. (szerk.): *Születésnap kalandok*. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 41–49.
- Pethő J. 2020a. A funkcionális kognitív nyelvtan és a stílselemzés. In: Simon G.–Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan, diskurzus, megismerés*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 397–416.
- Pethő J. 2020b. Új szempontok Krúdy prózájának stilisztikai leírásában. *Szellem és Tudomány* 11. 520–527.
- Plett, H. F. 1991. *Einführung in die rhetorische Textanalyse*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Simon G. 2016. *Bevezetés a kognitív lírapoétikába. A költészet mint megismerés vizsgálatának lehetőségei*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szathmári I. (szerk.) 1961. *A magyar stilisztika útja*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szikszainé Nagy I. 2004a. Retorikus kérdésfunkciók Krúdy *Az útitárs* című kisregényében. In: Jenei T.–Pethő J. (szerk.): *Stílus és jelentés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 75–84.
- Szikszainé Nagy I. 2004b. A kérdésalakzatok egy lehetséges tipológiája. In: Büky L. (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 135–142.
- Szikszainé Nagy I. 2004c. A kérdésalakzatok világa. *Magyar Nyelvjárások* 42. 51–58.
- Szikszainé Nagy I. 2006. A kérdésalakzatok tipizálásának gondjai. In: Szathmári I. (szerk.): *A stilisztikai alakzatok rendszerezése*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 68–73.
- Szikszainé Nagy I. 2008. *A kérdésalakzatok retorikája és stilisztikája*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Tátrai Sz. 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy G.–Ladányi M. (szerk.) 2008. *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*.
- Tolcsvai Nagy G. 2003. Az alakzatok kognitív nyelvészeti megalapozása. In: Szathmári I. (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 218–227.
- Tolcsvai Nagy G. 2006. Stiliztika. In: Kiefer F. (főszerk.): *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 628–652.
- Tolcsvai Nagy G. 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy G. (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.

Források

- Krúdy Gy. 1911. *Szindbád ifjúsága*. Budapest: Nyugat Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
- Krúdy Gy. 1916. *Aranykéz utcai szép napok*. Békéscsaba: Tevan Adolf könyvnyomdája.
- Krúdy Gy. 1918/1925. *Napraforgó*. Krúdy Gyula munkái V. Gyűjteményes kiadás. Budapest: Athenaeum Irod. és Nyomdai R.-T.

Question Figures in the Stylistic Structure of Krúdy's Prose

The linguistic background and methodological foundations of the present paper are provided by functional cognitive linguistics, including cognitive stylistics. Its primary goal is to contribute to the comprehensive description of Krúdy's prose by examining question figures in several of Krúdy genres and volumes. Combining the perspectives of theory and practice, a secondary goal related to rhetorical figure theory is also to contribute to the description of the functions and typology of question figures. The texts examined are: *Szindbád ifjúsága* (*The Youth of Sinbad*, 1911), *Aranykéz utcai szép napok* (*Good Old Days in Aranykéz Street*, 1916) and, *Napraforgó* (*Sunflower*, 1918). The key conclusion emerging from the analysis is that in the volumes examined, question figures appear in various types and fulfill different functions. In the first volume, *Szindbád ifjúsága* (*The Youth of Sinbad*) questions mostly support the cognitive process of remembering. In *Aranykéz utcai szép napok* (*Good Old Days in Aranykéz Street*) they are typically the tools of stylization. In Krúdy's representative novel, *Napraforgó* (*Sunflower*) different types of question figures appear in various functions, among which one contributing to in ironic meaning formation seems to be particularly important.